

Research Paper

Iran's Deterrence Policy in the West Asian Region Based on the Supreme Leader's Defense Diplomacy Strategies

Ali Beigi Harchegani¹, Mahnaz Goodarzi^{*2}, Ahmad Azin³

1. PhD Student, Department of International Relations, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.
2. Associate Professor, Department of International Relations, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.
3. Associate Professor of Political Science Department, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

ARTICLE INFO

PP: 506-525

Use your device to scan and
read the article online

Keywords: *Diplomacy, Defense Diplomacy, Foreign Policy, Deterrence Policy, West Asia Region.*

Abstract

The West Asian region has witnessed many conflicts and disputes in recent years. Given the important role that the Islamic Republic of Iran plays in the developments in this region, the use of deterrence policy and defense diplomacy to repel threats is considered a strategic issue. This type of policy is influenced by the doctrine of Ayatollah Khamenei, who believes that in the field of defense and deterrence, security is considered a fundamental principle, and all governments should pay attention to its importance in designing their deterrence and defense diplomacy policies. The main purpose of this article is to explain the different aspects of the deterrence policy of the Islamic Republic of Iran based on the defense diplomacy strategies of the Supreme Leader. The question raised in this article is what components does Iran's deterrence policy in the West Asian region include based on the defense diplomacy strategies of the Supreme Leader? The results and findings of the article show that in the Islamic Republic of Iran, defense cooperation is closely related to the country's foreign policy, and defense diplomacy is considered a subset of foreign policy. Accordingly, the country's defense diplomacy stems from the principles and teachings of Ayatollah Khamenei. In his doctrine, deterrence policy is based on principles such as updating military equipment, paying attention to military cooperation with friendly and neighboring countries, strengthening the spirit of self-confidence, and relying on domestic power. The research method is descriptive-analytical and based on library studies.

Citation : Beigi Harchegani, A., Goodarzi, M., Azin, A. (2024). **Iran's Deterrence Policy in the West Asian Region Based on the Supreme Leader's Defense Diplomacy Strategies.** *Geography (Regional Planning)*, 14 (57), 506-525

DOI: 10.22034/jgeoq.2025.492950.4187

* **Corresponding author:** Mahnaz Goodarzi, **Email:** m.goodarzi@khuif.ac.ir

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Security, as one of the most fundamental human needs, has always played a key role in strengthening interests and increasing authority. Governments use various tools to reduce security threats, the most important of which is strengthening armaments and military power. The way these tools are used, now known as defense strategy, is of great importance. The Islamic Republic of Iran, due to its strategic position in West Asia and facing security threats, uses defensive diplomacy as a tool to mitigate these threats. West Asia, with its energy reserves and global communication position, is a strategic and crisis-prone region. Numerous wars, arms races, water crises, border disputes, economic and political dependence of some countries on the West, and proxy wars are among the factors that have made the security of this region fragile. In these conditions, the Islamic Republic of Iran, relying on the defense-security doctrine of Ayatollah Khamenei, strives to counter these threats. This doctrine emphasizes flexibility, confidence-building, and focusing on commonalities. This article is written with two main objectives: examining how the defense doctrine of the Supreme Leader helps in countering threats arising from recent developments in West Asia, such as the Al-Aqsa Storm, and presenting models and theories that, in the current international context, lead to the achievement of national interests and security. These strategies, as responses to external threats, hold significant importance in the field of defense diplomacy.

Methodology

This research uses a descriptive-analytical method. In this approach, the researcher describes and analyzes phenomena, concepts, and their relationships. In this study, through library research, data and information related to Iran's deterrence policy and defense diplomacy have been collected, and then, by analyzing this data, various aspects of Iran's deterrence policy based on the defense diplomacy strategies of the Supreme Leader have been explained. This method allows the researcher to gain a deeper understanding of the subject by examining

available resources and present results based on evidence and documentation.

Results and Conclusion

The defense strategy of the Islamic Republic of Iran is based on the military-defense doctrine of the Supreme Leader and, by strengthening national interests and increasing national power, holds a special position in the West Asia region. To smarten the pillars of national defense, the country must optimize and strengthen the elements of national power and, while emphasizing the optimization of internal power structures, use defense diplomacy as a complement. Iran's defense diplomacy has gained significant value in decision-making and the implementation of defense policies in the past decade and, considering regional threats, plays a key role in building mutual trust and confidence among regional countries. The Supreme Leader emphasizes principles such as confidence-building, focusing on commonalities, flexibility, rejecting domination and subjugation, defending Islam and Muslims, supporting the oppressed, national self-reliance, and smart defense against new threats. The development of defense and military relations with regional and global countries, technical, research, educational collaborations, exchange of equipment, and joint investments are among the effective components of Iran's defense diplomacy. Recommendations:

1. Defense power should not only safeguard territorial integrity but also protect other sources of power in cultural, economic, managerial, political, and social dimensions.
 2. Strengthening defense power through interaction with other fields and increasing non-defense capacities is essential.
 3. Diplomacy and soft power should be taken seriously in the process of engineering defense power.
 4. Organizing resources, tools, structures, and environments within the framework of a smart defense model is necessary to respond to the changing needs of the armed forces in a dynamic security environment.
 5. Countering "Iranophobia" projects and increasing regional cooperation to reduce extra-regional threats should be prioritized.
- Ultimately, the defense diplomacy of the Islamic Republic of Iran, relying on the thoughts of the Supreme Leader, plays a key role in ensuring national and regional security.

References

1. Ahmadi, Mohammad (2023). Defense Diplomacy of the Islamic Republic of Iran: Principles and Objectives. Quarterly Journal of Strategic Defense Studies, Year 21, No. 92.[In Persian]
2. Hajizadeh, Sirus (2020). The Model of Defense Diplomacy of the Islamic Republic of Iran in Line with Security Creation and Deepening of the Islamic Revolution. Journal of Security Horizons, Year 13, No. 48.[In Persian]
3. Khodaverdi, Bahram (2020). Defense Diplomacy in the Thoughts of Imam Khamenei. National Conference on Explaining the Defense Thought of Imam Khamenei.[In Persian]
4. Khomeini, Seyyed Ruhollah (1999). Sahifeh Noor. Tehran: Publication of Imam Khomeini's Works.[In Persian]
5. Minaei, Hossein et al. (2016). Determining the Main Drivers of Defense Diplomacy of the Islamic Republic of Iran at Regional and International Levels. Quarterly Journal of Defense Futurology, Year 1, No. 1.[In Persian]
6. Mozafari Niko, Alireza et al. (2010). Principles and Strategies for Defense Empowerment in the Thought of Imam Khamenei (May His Shadow Endure) with Emphasis on the Defense Diplomacy of the Islamic Republic of Iran. National Conference on Explaining the Defense Thought of Imam Khamenei.[In Persian]
7. Saed, Nader (2010). Defense Diplomacy: A Cognitive Reflection and Exploration of Foundations. Quarterly Journal of Defense Strategy, No. 31.[In Persian]
8. Schultz, Andre (2011). An Introduction to International Relations Theories. Tehran: Ministry of Foreign Affairs.[In Persian]
9. Seifinejad, Afshar (2024). Defense Diplomacy: A New Tool in the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran. Quarterly Journal of Foreign Policy, Year 38, No. 2.[In Persian]
10. Seifzadeh, Seyyed Hossein (2013). Principles of International Relations. Tehran: Mizan Publications.[In Persian]
11. The Holy Quran.
12. Vahidi, Ahmad (2010). Defense Diplomacy in an Exclusive Interview with General Ahmad Vahidi. Quarterly Journal of Defense Diplomacy, Year 1, No. 1.[In Persian]

Statements

13. Statements of Imam Khomeini (RA) in a public meeting, February 10, 1981.
14. Statements of the Supreme Leader at the Fourth Conference in Support of the Palestinian Nation, March 4, 2009.
15. Statements of the Supreme Leader at the Fourth Conference in Support of the Palestinian Nation, March 4, 2009.
16. Statements of the Supreme Leader in a meeting with a group of engineers and technical and industrial researchers of the country, February 24, 2005.
17. Statements of the Supreme Leader in a meeting with Air Force personnel, February 8, 2005.
18. Statements of the Supreme Leader in a meeting with ambassadors and chargés d'affaires of the Islamic Republic of Iran abroad, August 11, 1992.
19. Statements of the Supreme Leader in a meeting with ambassadors and chargés d'affaires of the Islamic Republic of Iran abroad, August 11, 1992.
20. Statements of the Supreme Leader in a meeting with foreign guests participating in the Fajr Decade and Islamic Thought Conference, February 1, 1990.
21. Statements of the Supreme Leader in a meeting with officials of the Ministry of Foreign Affairs and ambassadors of the Islamic Republic of Iran in other countries, August 21, 2007.
22. Statements of the Supreme Leader in a meeting with the Minister, officials of the Ministry of Foreign Affairs, ambassadors, and representatives of Iran abroad, February 1, 1990.
23. Statements of the Supreme Leader in a public meeting with the people of Lar, May 9, 2008.
24. Statements of the Supreme Leader on the 17th anniversary of the passing of Imam Khomeini (RA), June 4, 2006.
25. Statements of the Supreme Leader on the 20th anniversary of the passing of Imam Khomeini (RA), June 4, 2009.

Documents:

26. Document No. 18-7/25 of the Tabsheer Mehr Committee, Ministry of Defense.
27. Document No. 31-18/6 of the Tabsheer Mehr Committee, Ministry of Defense.

28.Document No. 34-7/25 of the Tabsheer Mehr Committee, Ministry of Defense.

29.Document No. 7/25-12 of the Tabsheer Mehr Committee, Ministry of Defense.

30.Document No. 7080 of the Secretariat of the Tabsheer Mehr Committee, Ministry of Defense, November 6, 2010.

31.Document No. 97-3/1 of the Tabsheer Mehr Committee, Ministry of Defense.

فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)

دوره ۱۴، شماره ۵۷، زمستان ۱۴۰۳

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۱۱۲-۲۷۸۳

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

سیاست بازدارندگی ایران در منطقه غرب آسیا بر اساس راهبردهای دیپلماسی دفاعی مقام معظم رهبری

علی بیگی هرچگانی - دانشجو دکترا روابط بین الملل، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

مهناز گودرزی* - دانشیار گروه روابط بین الملل، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

احمد آذین - دانشیار گروه علوم سیاسی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
شماره صفحات: ۵۰۶-۵۲۵	منطقه غرب آسیا در طی سال های اخیر شاهد کشمکش ها و منازعات فراوانی بوده است. با توجه به نقش مهمی که جمهوری اسلامی ایران در تحولات این منطقه دارد، به کارگیری سیاست بازدارندگی و دیپلماسی دفاعی در جهت دفع تهدیدات به عنوان مساله ای راهبردی تلقی می گردد. این نوع سیاست متأثر از دکترین آیت الله خامنه ای می باشد که معتقد است در عرصه دفاعی و بازدارندگی، امنیت به عنوان اصل اساسی قلمداد می شود که و همه دولتها در طراحی سیاست بازدارندگی و دیپلماسی دفاعی خود باید به اهمیت آن توجه داشته باشند. هدف اصلی این مقاله، تبیین زوایای مختلف سیاست بازدارندگی جمهوری اسلامی ایران بر اساس راهبردهای دیپلماسی دفاعی مقام معظم رهبری است. سوالی که در این مقاله مطرح شده است این است که سیاست بازدارندگی ایران در منطقه ی غرب آسیا بر اساس راهبردهای دیپلماسی دفاعی مقام معظم رهبری در بردارنده چه مولفه هایی است؟ نتایج و یافته های مقاله نشان می دهد که در جمهوری اسلامی ایران، همکاری های دفاعی ارتباط تنگاتنگی با سیاست خارجی کشور دارد و دیپلماسی دفاعی به عنوان زیر مجموعه سیاست خارجی قلمداد می گردد. بر این اساس، دیپلماسی دفاعی کشور از اصول و آموزه های آیت الله خامنه ای نشأت می گیرد. در دکترین ایشان، سیاست بازدارندگی مبتنی بر اصولی مانند روزآمد کردن تجهیزات نظامی، توجه به همکاری های نظامی با کشورهای دوست و همسایه، تقویت روحیه خودباوری و تکیه بر توان داخلی می باشد. نوع روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و بر مبنای مطالعات کتابخانه ای می باشد.
از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید	
	
واژه های کلیدی: دیپلماسی، دیپلماسی دفاعی، سیاست خارجی، سیاست بازدارندگی، منطقه ی غرب آسیا	

استناد: بیگی هرچگانی، علی؛ گودرزی، مهناز؛ آذین، احمد (۱۴۰۳). **سیاست بازدارندگی ایران در منطقه غرب آسیا بر اساس**

راهبردهای دیپلماسی دفاعی مقام معظم رهبری. فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)، ۱۴ (۵۷)، صص: ۵۰۶-۵۲۵

DOI: 10.22034/jgeoq.2025.492950.4187

* نویسنده مسئول: مهناز گودرزی، پست الکترونیکی: m.goodarzi@khuif.ac.ir

مقدمه

امنیت به عنوان مهمترین و اساسی‌ترین نیاز بشر، همواره نقش مهمی در دستیابی به تقویت منافع و افزایش اقتدار داشته است. بر این اساس، این عامل مهم همواره با تهدیدات اساسی از سوی دولت‌ها مواجه بوده و ناگزیر با استفاده از ابزارهای مختلف در پی آن بوده‌اند که دامنه تهدیدات را به حداقل برسانند. در این میان تقویت تسلیحات و افزایش قدرت نظامی اصلی‌ترین و مهم‌ترین راهکار دولت‌ها و انسان‌ها برای دفع تهدیدات بوده است. اما نحوه استفاده از این تجهیزات مهمتر از به دست آوردن آن بوده است که راه را برای مطالعه نحوه استفاده از تجهیزات نظامی که امروزه از آن به عنوان استراتژی دفاعی یاد می‌شود، هموار کرده است. تقویت متغیرهای قدرت در داخل کشور و ارتقای پایگاه‌های دفاعی از مهم‌ترین اولویت‌های سیاستی دولت‌ها است. سیاست دفاعی هر دولت یک برنامه جامع و یک سیاست کلان عملیاتی برای دستیابی به چنین اهدافی است.

بر این اساس، جمهوری اسلامی ایران به دلیل قرار گرفتن در منطقه غرب آسیا و وجود تهدیدات امنیتی، اهمیت زیادی برای استفاده از دیپلماسی تدافعی قائل است. غرب آسیا از زمان‌های قدیم دارای اهمیت بوده است. اکثر نظریه پردازان ژئوپلیتیک این منطقه را قلب زمین نامیده‌اند. این منطقه پتانسیل بالایی برای نفوذ جهانی دارد، منطقه‌ای که از یک سو ذخایر استراتژیک انرژی جهان را در خود جای داده و از سوی دیگر شاهراه ارتباطی جهانی به شمار می‌رود. این دو مقوله به تنهایی به استراتژیک بودن منطقه منجر شده و البته راهبردهای قدرت‌های جهانی را نیز به خود جلب کرده است. همچنین این منطقه هرگز نتوانسته در درازمدت شاهد ثبات و امنیت باشد و وضعیت امنیت و ثبات در آن شکننده بوده است. برخی کارشناسان معتقدند این منطقه همیشه یادآور بحران و درگیری است. از مهم‌ترین دلایل این امر می‌توان به جنگ‌های متعدد بین اعراب و اسرائیل، جنگ‌های خلیج فارس، جنگ‌های داخلی، تشکیل گروه‌ها و جنبش‌های افراطی و بنیادگرایی اسلامی اشاره کرد. از سوی دیگر رقابت تسلیحاتی بین قدرت‌های فرامنطقه‌ای مانند روسیه و آمریکا در این منطقه، بحران امنیتی ناشی از کمبود آب، رقابت در بخش انرژی، بحران مشروعیتی که اکثر کشورهای منطقه با آن دست و پنجه نرم می‌کنند، اختلافات مرزی، وابستگی اقتصادی، سیاسی و امنیتی برخی کشورها به غرب، جلوگیری از انتقال مطلوب قدرت، جنگ‌های نیابتی، جنگ‌های سایبری و شکل‌گیری روابط عبری و عرب محور از جمله مولفه‌ها و عواملی است که وضعیت حساس امنیتی در منطقه غرب آسیا را منعکس می‌کند.

با توجه به وضعیت شکننده امنیتی در غرب آسیا، جمهوری اسلامی ایران در تلاش است تا با استفاده از دیپلماسی تدافعی، تهدیدات امنیتی ناشی از آن را به حداقل برساند. در این میان دکترین دفاعی-امنیتی آیت الله خامنه‌ای راهبرد اصلی جمهوری اسلامی ایران در دفع تهدیدات است. از مجموع مواضع حضرت آیت الله خامنه‌ای در قبال دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران می‌توان دریافت که بیشترین تأکید بر انعطاف، اعتمادسازی و تأکید بر نقاط مشترک بوده است. همچنین در تفکر دفاعی، شناسایی و راهبرد راهبردهای دفاعی مناسب در مقابله با تهدیدات و هجمه‌های دشمنان انقلاب، از وظایف و رسالت‌های ذاتی مسئولان و پژوهشگران است. از دیدگاه آیت الله خامنه‌ای، هر موضوعی را که ارتباط مستقیمی با قلمرو و سیاست خارجی و دفاعی کشور داشته باشد، می‌توان در عرصه‌ی سیاست‌گذاری راهبردی آیت الله خامنه‌ای مورد سنجش و ارزیابی قرار داد. بررسی اندیشه‌ی دفاعی آیت الله خامنه‌ای در راستای ارزشهای متعالی اسلام و نظام جمهوری اسلامی و بر اساس اصول واقع‌گرایانه و عمل‌گرایانه می‌تواند پاسخ به تهدیدهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای توسط ایران را تبیین کند. در این راستا نحوه‌ی نگرش و پاسخگویی به تهدیدات و همچنین فهم دقیق دکترین امنیت و منافع ملی کشور، جز با شناخت ادراک ذهنی و تدقیق در اندیشه‌های راهبردی آیت الله خامنه‌ای امکان پذیر نیست. ضرورت و نوآوری مقاله از دو منظر می‌باشد؛ نخست، شناخت این مساله که با توجه به تحولات اخیر در غرب آسیا و شکل‌گیری طوفان الاقصی و گسترده شدن دامنه تهدیدات علیه جمهوری اسلامی ایران، دکترین نظامی - دفاعی مقام معظم رهبری چگونه می‌تواند به ما در دفع تهدیدات کمک نماید. و دوم، در شرایط کنونی عرصه‌ی بین‌المللی، این نظریه‌سازی و الگوسازی منجر به دستیابی به منافع و امنیت ملی گردد. از آنجایی که این راهبرد به طور اساسی پاسخی به تهدیدهای خارجی بوده دارای اهمیت زیادی در حوزه‌ی دیپلماسی دفاعی می‌باشد.

چارچوب مفهومی دیپلماسی دفاعی

دیپلماسی دفاعی یکی از مقوله‌هایی است که در دهه‌های اخیر به شدت مورد توجه قرار گرفته و در دستور کار بسیاری از کشورها قرار گرفته است. این اصطلاح برای اولین بار توسط بریتانیا در سال ۱۹۹۸ وارد ادبیات روابط بین الملل و سیاست شد (ناطق و دیگران، ۱۴۰۱: ۳-۲).

دیپلماسی دفاعی با اهمیت دادن به عنصر پیش‌گیری، شرایطی را فراهم می‌کند که پیش از هر گونه برخوردی، واحد سیاسی بتواند منافع و هدفهای خود را کسب نماید و به بهترین وجه، قدرت را در حوزه‌های گوناگون تقسیم کند. دیپلماسی دفاعی به مثابه سازوکاری است که نقش مهمی را در نیل به هدفهای سیاست‌های امنی تی یا خارجی خاص کشورها ایفا می‌کند. مطالعات انجام گرفته در ارتباط با موضوعات راهبردی نشان می‌دهد که دیپلماسی دفاعی دارای نقش میانی در فرایندهای کنش برای تولید قدرت و امنیت است. کارگزاران دیپلماسی دفاعی از یک‌سو در حوزه دفاعی و از سوی دیگر در حوزه دیپلماتیک، ایفای نقش می‌کنند (سیفی نژاد، ۱۴۰۳: ۴۵).

دیپلماسی دفاعی بستری برای همکاری و هماهنگی بین کشورها ایجاد می‌کند. در چنین شرایطی احتمال درگیری به حداقل می‌رسد. در واقع دیپلماسی دفاعی این ظرفیت را دارد که با برقراری ارتباط با طرف‌های درگیر، شرایطی را برای پایان دادن به مناقشه حتی در صورت وقوع درگیری ایجاد کند. (حاجی زاده، ۱۳۹۹: ۲۲۰).

در واقع می‌توان این گونه بیان داشت که دیپلماسی دفاعی مولفه‌ای مهم و اساسی در جهت صلح سازی و پرهیز از تنش زایی است. شکل گیری تعاملات دفاعی و همکاری‌های گسترده امنیتی بین کشورها باعث می‌شود شرایط برای پایان بخشی به بحران‌ها مساعدتر شود.

باوجودی که دیپلماسی دفاعی یکی از ابزارهای مرسوم در سیاست خارجی و بین المللی است، اما کشورهای مختلف، انتظارات متفاوتی از آن دارند. قدرتهای بزرگ برای توسعه نفوذ و تشکیل و هدایت اتحادها و ائتلافها و در نهایت اعمال فشار بر دولتهای معارض، از این ابزار در سطح گسترده ای بهره می‌گیرند و کشورهای جهان سوم اعم از کشورهای در حال توسعه و توسعه نیافته در اهدافی کاملاً متفاوت آن را به کار می‌گیرند. در عمل تمایزاتی را نیز در کشورهای واقع در هر یک از این دسته بندیها با سایر کشورها میتوان یافت. (احدی، ۱۴۰۲: ۳۰).

از دیدگاه شولتز، شکل‌گیری و تولد مفهوم دیپلماسی دفاعی مسیری متفاوت از (یا خط بطلان بر) این ایده سنتی است که مرزهای ثابتی بین دیپلماسی و دفاع وجود دارد که بر اساس آن «دیپلماسی اولین خط دفاع است و دفاع آخرین خط دیپلماسی». این ایده مبتنی بر تسلط نگرش و دیدگاه سنتی کلاوزویتز است که جنگ را «ادامه سیاست اما از راه‌های دیگر» می‌داند. امروزه امنیت دارای معانی و محتوای وسیعی است و دفاع نیز به همان اندازه گسترده است و محدود به جنگ یا اقدامات نظامی نیست. دفاع در ادبیات امنیتی و استراتژیک معاصر، تامین امنیت از تمامی کانال‌های بازدارندگی نرم را به بازدارندگی و واکنش سخت اضافه کرده است. (شولتز، ۱۳۹۰: ۱۶۵).

پیچیدگی امور دفاعی مستلزم حضور و مدیریت مؤثر و فعال اندیشمندان و مدیران نیروهای مسلح در عرصه روابط دفاعی خارجی است. طراحی ایده‌ها، پیگیری و تدوین آن در اسناد بین‌المللی دوجانبه و چندجانبه، نیازمند اندیشه و خرد نظامی است و پیوند عمیق این پدیده‌ها با منافع حیاتی ملی، هدایت آن‌ها را در پرتو تفکر دفاعی ضروری می‌سازد. بنابراین در اکثر کشورهایی که استراتژی دیپلماسی دفاعی دارند، دیپلمات‌های نظامی در کنار دیپلمات‌های سیاسی روابط خارجی را مدیریت می‌کنند. (ساعد، ۱۳۸۹: ۶۹-۶۸).

در واقع مدیران نظامی و دفاعی به واسطه ی سالها حضور و تجربه می‌توانند زمینه ساز تقویت دیپلماسی دفاعی در تعاملات بین المللی باشند. همچنین بر اساس دیدگاه نظریه پردازانی مانند شولتز، مدیران نیروهای مسلح به واسطه ی درک مشترک از تهدیدات و کیفیت آنها می‌توانند نقش مهمی را در کاهش تنش‌ها ایفا نمایند.

دیپلماسی دفاعی ناظر بر اولویت و برجسته‌سازی کاربری و بهره‌گیری از ظرفیت دیپلماسی، گفتگو و تعامل و همه ابزارهای غیر قهری برای پیشبرد هدف‌ها و کار ویژه‌های دفاعی است که در آن بهره‌گیری از ابزارهای غیرنظامی برای کسب بالاترین هدف‌های دفاعی و در نهایت هدف‌های ملی را مدنظر قرار می‌دهد و به عنوان یکی از ابزارهای غیر قهری و مسالمت آمیز هم به تدوین مطلوب و هم اجرای موفقیت آمیز سیاست‌های دفاعی - امنیتی کمک می‌کند، و با اهمیت دادن به عنصر پیشگیری، شرایطی را فراهم می‌کند که پیش از هر گونه برخوردی، واحد سیاسی بتواند منافع و هدف‌های خود را حفظ نماید و به بهترین وجه، قدرت را در حوزه‌های گوناگون تقسیم نماید (صبوری و دیگران، ۱۴۰۲: ۲۰۸).

با توجه به این امر، وجود تعاملات و همکاری‌های بین‌المللی نیازمند درک مشترک از تهدیدات می‌باشد. درک مشترک از تهدیدات باعث می‌شود که کشورها در دفع تهدیدات و مقابله با بحران‌های نظامی - امنیتی با چالش‌های کمتری مواجه شوند. نظریه دیپلماسی دفاعی دارای ابعاد و سطوح مختلفی است. بر این اساس، همان گونه که لیدز بیان می‌دارد هر یک از نشانه‌های ابعادی سیاست دفاعی را باید بخشی از ضرورت راهبردی واحدهای سیاسی برای تحقق امنیت ملی دانست. این امر نشان می‌دهد که دیپلماسی دفاعی مانند سیاست دفاعی دارای دو بعد داخلی و خارجی است که این دو جنبه، در هم تنیده اند. «بعد خارجی بر استفاده از زور در روابط بین دولت‌ها، دلالت دارد، در حالی که جنبه داخلی آن، اقدامهای بلندمدت و روزانه دولت‌ها را برای ایجاد توانمندی دفاعی و آمادگی برای به کارگیری نیروهای نظامی در بر می‌گیرد» (لیدز، ۲۰۰۲: ۵).

از دیدگاه کوردزن، جایگاه نظامیان در ساختار دفاعی کشورهای مختلف در جایگاهی متمایز قرار دارد. به طور کلی نظامیان می‌تواند سه نوع رابطه با دولت برقرار کند. نوع اول مربوط به شرایطی است که نظامیان مستقل از دولت برای ایفای نقش سیاسی عمل می‌کند. نوع دوم، تعامل نظامیان با دولت، مربوط به شرایطی است که نظامیان در آن تابع دولت است. یعنی در چنین فرآیندی ساختار سیاسی می‌تواند رویکرد عملیاتی و اجرایی نظامیان را رصد کند. نوع سوم را می‌توان مربوط به نقش نظامیان در کشورهایی دانست که بر فضای سیاسی تسلط دارند. به عبارت دیگر، نظامیان بر حوزه سیاسی نظارت دارند (سیف زاده، ۱۳۹۲: ۱۶۹).

با توجه به مطالبی که ذکر شد می‌توان چنین نتیجه گرفت که دیپلماسی دفاعی عامل اصلی و اساسی در جهت حرکت به سوی صلح است که اشکال اصلی آن شامل فعالیت‌های استراتژیک است که از جمله آنها مشاوره های دفاعی و گفتگوهای راهبردی، انتقال تسلیحات، افتتاح پایگاه های نظامی، شرکت در تمرینات نظامی دوجانبه و چند جانبه، مبادلات حرفه‌ای آموزشی نظامی در کنار همکاری در زمینه‌های امنیتی غیر سنتی، مانند فرستادن نیروهای مسلح برای مقابله با تمرینات تروریستی و عملیات حفظ صلح سازمان ملل متحد است. هم چنین، برخی دیگر از اقدامات که در راستای دیپلماسی دفاعی صورت می‌پذیرد، عبارتند از: تبادل وابسته‌های نظامی، بازدید هیأت های نظامی، مطالعه نظامی خارج از کشور، شرکت در برنامه‌های کنترل تسلیحات و خلع سلاح بین المللی، واردات و صادرات اسلحه و کمک‌های نظامی به کشورهای دوست. دیپلماسی دفاعی به نیز برای جذب کشورهای اطراف و برخی کشورهای پیشرفته و مشخص می‌پردازد که می‌توانند به تهدید های بالقوه در آینده تبدیل شوند.

دیپلماسی دفاعی در اندیشه مقام معظم رهبری

با توجه به موقعیت نظام جمهوری اسلامی ایران و پیشرفت‌های نظامی و تسلیحاتی کشورهای جهان و به-خصوص منطقه جنوب غرب آسیا و نیز آمادگی بیش از پیش برای مقابله با تهدیدها غیرقابل پیش-بینی، نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان کارگزاران اصلی جنگ‌ها که وظیفه دفاع از منابع، منافع و ارزشهای حیاتی ملت و کشور را عهده دار هستند، بایستی خود را از هر لحاظ آماده نمایند. دفاع کارآمد و اثربخش این نیروها، مستلزم اتخاذ و اجرای راهبردهای بهینه‌ای است که با لحاظ نمودن اصول اساسی، اندیشه‌ها، اعتقادات، تعالی و نظریه‌های هدایت‌گر مورد قبول و همچنین مورد حمایت ملی که تحت عنوان رهنامه دفاعی در طرح‌ریزی ها و کاربرد قدرت نظامی در سطوح ملی و اجرایی کشور مورد استفاده قرار می‌گیرند، تدوین کرده باشند؛ و این مهم باید قبل از بروز هر تهدید جدی اتفاق بیفتد. لذا وجود رهنامه دفاعی، هدایت‌گر و راهنمای نیروهای مسلح در چگونگی تقابل با دشمنان و در کل چگونگی جنگیدن در صحنه جنگ می‌باشد، عدم

وجود رهنامه دفاعی به‌روز و کارآمد موجب اتلاف منابع، عدم حصول به اهداف تعیین شده و به طور کلی موجب عدم حصول موفقیت در صحنه جنگ خواهد گردید (سیفی نژاد، ۱۴۰۳: ۵۰).

راهبردها و استراتژی‌های دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران حول اندیشه آیت الله خامنه‌ای و دکترین دفاعی - امنیتی ایشان شکل گرفته است. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای با تکیه بر ارزش‌های اسلامی خواستار ایجاد شکل جدیدی از روابط بین‌ملتها در جهان هستند که نه تنها نقطه عطفی در تاریخ تحولات ایران، بلکه نقطه عطفی در کل جهان است. احیای اسلام مهم‌ترین ثمره این تفکر است. جهان اسلام با این اندیشه ناب پویایی جدیدی پیدا کرده است که آثار آن پس از مدتی در لبنان، افغانستان، ترکیه، الجزایر، عراق و سایر کشورهای اسلامی به خوبی احساس می‌شود، به طوری که این اندیشه ناب در کشورهای عربی مانند لیبی، بحرین، اردن، عربستان سعودی و... نیز شکوفا شده است که زمینه بیداری اسلامی را فراهم کرده است. اندیشه ناب اسلامی عصاره اندیشه رهبر ایران است. بیداری اسلامی به عنوان جنبشی تأثیرگذار و قدرتمند در خاورمیانه، از جایگاه و نقش مهمی در روند تحولات دیپلماتیک به ویژه در سال‌های اخیر برخوردار بوده است. گستره فکری و عملیاتی نهضت‌های اسلامی به قدری گسترده است که نمی‌توان همه این جنبش‌ها را در یک چارچوب قرار داد. اشتراکات زیادی در اندیشه و عمل بین نهضت‌ها وجود دارد که همه آنها را اسلام هدایت می‌کند. بیداری اسلامی عمدتاً به پدیده‌ای اطلاق می‌شود که در آن از دیدگاه ایدئولوژیک اسلامی در حوزه مسائل اجتماعی و سیاسی استفاده می‌شود (خداوردی، ۱۳۹۹: ۱۰).

با نگرشی به رویکرد دیپلماسی دفاعی آیت الله خامنه‌ای در عرصه‌های مختلف دفاع می‌توان رویکردهای مدنظر ایشان را به شرح ذیل تبیین نمود:

(الف) بومی‌سازی ابزار و روش‌های تأمین دفاع و امنیت ملی؛

(ب) انعطاف‌پذیری و تنوع تمهیدات و آمادگی‌های دفاع ملی به تناسب تنوع کمی و کیفی طیف تهدیدات ممکن و متصور؛
(ج) تمهیدات آغاز فرایند دفاعی کشور از قلب محیط داخلی و سری آن به محیط پیرامونی به قصد ارتقای سطح و موقعیت جمهوری اسلامی ایران از منطقه‌ای به فرامنطقه‌ای؛

(د) منطقه‌گرایی امنیتی و تلاش برای بومی‌سازی و منطقه‌ای‌سازی ابزار و روش‌های دفاع و امنیت منطقه‌ای.

(ه) جایگزین نمودن چالش‌های ضد امنیتی در محیط پیرامون و منطقه‌ای با فرصتها و عناصر امنیت‌ساز؛

(و) ایجاد تفاهم مشترک مبتنی بر منافع امنیتی منطقه‌ای، درک واحد نسبت به فرصت‌های امنیتی، مسئولیت‌پذیری و مشارکت و تفکیک مناسبات و مراودات غیرامنیتی بازیگران منطقه‌ای با نیروهای مداخله‌گر فرامنطقه‌ای بر اساس منافع و اهداف مشترک امنیتی در سطح منطقه؛

(ز) ایجاد توان و آمادگی پاسخگویی به تهدیدات قدرتهای فرامنطقه‌ای که می‌تواند علیه اهداف و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران به وقوع بپیوندد؛

(ح) فراهم نمودن تمهیدات ملی برای مواجهه و عبور از حیطه تهدیدات غیرسخت‌افزاری «روندهای بازدارنده، خلع‌کننده و کنترل‌کننده قدرت دفاع ملی»؛

(ط) تقویت دستگاه دیپلماسی کشور در بخش دفاعی و تزریق ایده‌ها، ارزش‌ها و نیروهای جدید؛

(ی) ایجاد ساختارهای کوچک، کارآمد و دانش‌محور در هدایت و اجرای دیپلماسی دفاعی؛

(ک) استفاده از روشها و فنون جدید مدیریتی و ارزیابی عملکرد و توجه بیشتر به آموزشهای حرفه‌ای ضمن خدمت دیپلماتیک؛

(ل) توسعه زیرساختهای اطلاعاتی و ارتباطی و ایجاد یک شبکه یکپارچه ارتباطی و همگرایی بیشتر وزارت امور خارجه، وزارت دفاع و ستاد کل نیروهای مسلح و نیز وابسته‌های نظامی (حاجی‌زاده، ۱۳۹۹: ۲۱۹).

با توجه به مطالبی که ذکر شد، دیپلماسی دفاعی - امنیتی مورد توجه ایشان دربردارنده ی توجه به چند نکته ی اساسی است.

۱- تکیه بر توان داخلی در راه دستیابی به فناوری‌های پیچیده و به روز نظامی و دفاعی ۲- توجه به شرایط و محیط منطقه‌ای
۳- توجه به عوامل و زمینه‌های تهدید ۴- توجه به واقعیات منطقه‌ای ۵- توجه به زیرساخت‌های علمی و پژوهشی در امر دیپلماسی دفاعی. در واقع با توجه به نظرات ایشان، دیپلماسی دفاعی زمینه ساز حرکت به سوی صلح، تقویت همکاری‌های

دفاعی و کاهش تنش‌ها خواهد بود. الگوی مورد توجه آیت الله خامنه‌ای در دکترین دفاعی - امنیتی ایشان، مبتنی بر آموزه‌های اسلامی و توجه به مولفه ایدئولوژی است.

بر اساس اندیشه‌های دفاعی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، دفاع مشروع در اسلام جریانی تعیین‌کننده است، یعنی نه سلطه‌پذیری می‌کند و نه سلطه‌پذیری را تحمل می‌کند که خواهان شکل‌گیری نظامی مستقل با دیپلماسی که به ارزشهای دینی - اسلامی متکی بوده و به شیوه مسالمت‌آمیز و به دور از سلطه‌گری و سلطه‌پذیری می‌باشد. در مجموع از سخنان رهبر انقلاب اسلامی می‌توان استنباط کرد که اسلام همواره در طول تاریخ حیات بشری چه در سطح فردی و داخلی و چه در سطح دیپلماسی عامل تأثیرگذار بر زندگی بشر بوده و در حال حاضر در عرصه معادلات نظام دیپلماسی هم از جایگاه ویژه‌ای برخوردار می‌باشد و در آینده هم با توجه به روندهای موجود (جهانی شدن) شاهد پیرنگ شدن نقش اسلام در ابعاد مختلف دیپلماسی دفاعی اقتصادی، سیاسی فرهنگی و... خواهیم بود. از آنجایی که اسلام دینی جهان‌شمول می‌باشد، به تبع دیدگاه خاصی هم نسبت به ماهیت دیپلماسی دفاعی دارد که در قالب تئوری نظریه اسلامی روابط دیپلماتیک از آن بحث می‌شود. در مجموع می‌توان آموزه‌های ائمه اطهار(ع) را یکی از شاخصه‌های اصلی رویکرد دیپلماسی دفاعی رهبری دانست که در چارچوب گفتمان عدالت در نظریه اسلامی روابط دیپلماتیک قابل درک است. (خداوردی، ۱۳۹۹: ۱۱-۱۰).

به طور کلی، با توجه به موارد اشاره شده، در اندیشه آیت الله خامنه‌ای، دیپلماسی دفاعی - نظامی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر ارزش‌ها و الگوی اسلامی است. در این الگو، شکل‌گیری نظامی مستقل و بدون وابستگی مورد توجه است. بر این اساس، دیپلماسی دفاعی مبتنی بر اصول اسلامی می‌تواند زمینه ساز دفع تهدیدات باشد.

مولفه‌های دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه آیت الله خامنه‌ای

مولفه‌های اساسی دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران، مبتنی بر دکترین دفاعی در چارچوب دیپلماسی کلان کشور در محیط داخلی (ارتقای خودباوری) و در محیط خارجی (اعتمادسازی، انعطاف‌پذیری، تأکید بر نقاط مشترک و قاطعیت) و جهت‌گیری دیپلماسی رهبر معظم انقلاب اسلامی مورد توجه قرار گرفته که این اصول به شرح زیر می‌باشند:

الف- گسترش همکاری‌های دفاعی و نظامی با کشورهای جهان

از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، دیپلماسی دفاعی - امنیتی زمانی می‌تواند پایه‌های خود را تقویت کند که بتواند با سایر کشورها ارتباط برقرار کند. این جهت‌گیری در تمامی برنامه‌های سوم، چهارم و پنجم توسعه که به تصویب فرماندهی معظم کل قوا رسیده است، دیده می‌شود. در این طرح‌ها تمامی عناصر مربوط به سه شاخص ذکر شده قابل مشاهده است. برای نمونه در بند ۳۱ برنامه توسعه سوم آمده است: ثبات در سیاست خارجی بر اساس اصول عزت، حکمت و مصلحت و تعقیب هدف‌های زیر:

(۱) گسترش همکاری‌های دو جانبه و منطقه‌ای و بین‌المللی،

(۲) ادامه پرهیز از تشنج در روابط با کشورهای غیرمتخاصم،

(۳) بهره‌گیری از روابط برای افزایش توان ملی،

(۴) مقابله با افزون‌خواهی و اقدام متجاوزانه در روابط خارجی،

(۵) تلاش برای رهایی از حضور نظامی بیگانگان،

(۶) مقابله با تک قطبی شدن جهان،

(۷) حمایت از مسلمانان و ملت‌های مظلوم و مستضعف،

(۸) تلاش برای ایجاد نزدیکی بیشتر میان کشورهای اسلامی،

(۹) تلاش برای اصلاح ساختار سازمان ملل. (مظفری نیکو و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۳).

در واقع با توجه به این موارد، آیت الله خامنه‌ای، بسط و گسترش روابط خارجی با کشورهای مختلف منطقه و ارتباط تأثیرگذار با سازمان‌های مختلف بین‌المللی با توجه به موارد اعلام شده در گزارش‌های ارائه شده به ایشان در زمینه‌های تسلیحات علمی و تحقیقاتی، توجه به امر آموزش و شفاف‌سازی، کاهش دامنه تهدیدات، توجه به اصل فرصت‌سازی در حوزه دفاعی و نظامی بیان می‌دارد. توسعه روابط خارجی با کشورهای مختلف در منطقه و تعامل مؤثر با سازمان‌های بین‌المللی را بر

حسب موارد اعلام شده در گزارشهای تقدیمی به محضر معظم له در حوزه‌های تسلیحاتی علمی و تحقیقاتی، آموزشی و شفاف‌سازی، کاهش تهدیدات، افزایش فرصت‌های دفاعی و نظامی و مقابله با توطئه‌های دشمنان انقلاب مورد تأیید و تصویب قرار داده و ستاد کل نیروهای مسلح را به عنوان متولی و هماهنگ کننده این روابط تعیین نموده است.

آیت الله خامنه‌ای در اهمیت گسترش همکاری‌های دفاعی و نظامی با کشورهای جهان بیان می‌دارد: من بارها - یعنی از زمان ریاست‌جمهوری - این مسأله را دائماً به وزارت‌خارجه گفته‌ام و تکرار کرده‌ام که ما باید در ارتباطات دوجانبه، ارتباطات منطقه‌ای و در مجامع جهانی حضور فعال داشته باشیم و نباید هیچ مجمع جهانی را که در آن عضو هستیم، دست کم بگیریم. این که ما مایوس بشویم و بگوییم فایده‌ی ندارد، گوش نمی‌کنند؛ غلط است. همه چیز فایده دارد؛ همه‌ی تلاش‌ها فایده دارد... شماها می‌توانید تغییرات محیطی را کاملاً رصد کنید؛ ظرفیتهای ممکن، فرصتهای ممکن و تهدیدها را منعکس کنید؛ باید هم بکنید. البته این‌طور هم نباشد که همه‌اش تهدیدها منعکس شود؛ بعضی‌ها کارشان فقط منعکس کردن تهدیدهاست، که نتیجه‌اش - نمی‌گوییم آنها قصدشان این است - مرعوب کردن مسؤولان بالاست؛ اگر قابل مرعوب شدن باشند (بیانات، ۱۳۸۳/۰۵/۲۵).

در واقع از دیدگاه ایشان، گسترش تعامل و همکاری با کشورهای دیگر، زمینه ساز کاهش تنش‌ها و حرکت به سوی صلح خواهد بود. با این حال، از دیدگاه ایشان در روابط و تعاملات نظامی و دفاعی با سایر کشورها باید زمینه‌های تهدید و فرصت به خوبی رصد شود.

ب- توسعه تعاملات بین‌المللی بر بستر تعامل و تقابل هدفمند

از دیدگاه آیت الله خامنه‌ای، دیپلماسی دفاعی - امنیتی زمانی می‌تواند موفق باشد که با سایر کشورها در تعامل باشد. ایشان بیان می‌دارد: اعتلای شأن، موقعیت، اقتدار و نقش جمهوری اسلامی ایران در منطقه و نظام بین‌الملل به‌منظور تحکیم امنیت ملی و پیشبرد منافع ملی با تأکید بر: تقویت همکاری‌های دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی با اولویت کشورهای همسایه (بیانات، ۱۳۸۷/۱۰/۲۱).

در جای دیگر بیان می‌دارند:

به توطئه‌های تبلیغاتی دشمنان اسلام برای ممانعت از همکاری میان کشورهای اسلامی توجه داشته باشید. همکاری مستمر دو کشور ایران و عربستان سعودی برای خارج کردن قیمت نفت از وضع غیر قابل قبول کنونی، موضوع مهمی است (بیانات در دیدار با امیر سلطان بن عبدالعزیز معاون دوم شورای وزیران و وزیر دفاع عربستان، ۱۳۷۸/۲/۱۴).

از دیدگاه آیت الله خامنه‌ای، در تعامل با سازمان‌های بین‌المللی و همچنین کشورها، توجه به اصل منافع ملی در اولویت است. به عنوان مثال در خصوص سازمان اکو بیان می‌دارد: همکاری میان کشورهای عضو اکو بسیار مهم است. مشترکات فراوانی وجود دارد که می‌تواند کشورهای این منطقه را هرچه بیشتر به یکدیگر پیوند دهد و همکاری‌های گسترده را با تکیه بر حفظ منافع متقابل، تسهیل سازد. بنابراین، کشورهای عضو پیمان اقتصادی اکو و از جمله کشورهای حاشیه دریای خزر باید نسبت به انجام همکاری‌های جدی‌تر اهتمام بورزند. (بیانات در دیدار نظربایف رئیس جمهوری قزاقستان و هیأت همراه، ۱۳۷۸/۷/۱۴).

با توجه به موارد مذکور، آیت الله خامنه‌ای هرچند قائل به تعامل و گسترش روابط با کشورها است با این حال، این روابط تا زمانی اعتبار دارد که لطمه‌ای به منافع ملی وارد نشود.

ج- ارتقای روحیه خودباوری

ارتقا روحیه خودباوری به عنوان یکی دیگر از مولفه‌های مهم دیپلماسی دفاعی - امنیتی آیت الله خامنه‌ای مورد توجه است. ایشان در این باره بیان می‌دارند: برای «پیشرفت» و غلبه بر ذلت و عقب‌ماندگی، «خودباوری و اعتماد به نفس ملی» لازم است: «[برای پیشرفت] امکانات مادی کافی نیست، مؤلفه‌های دیگری لازم است؛ مؤلفه‌های معنوی. یکی از مهمترین این مؤلفه‌ها، همین خودباوری است، اعتماد به نفس است و اینکه یک ملت باور کند که میتواند (بیانات، ۱۳۸۸/۳/۱۴).

بر این اساس، در اندیشه دفاعی - امنیتی آیت الله خامنه ای، روحیه خودباوری نقش محوری دارد. بر این اساس، از دیدگاه ایشان، ارتقا خودباوری در امور نظامی باعث پیشرفت و عدم وابستگی به قدرتهای خارجی می‌شود.

جایگاه دیپلماسی دفاعی در جمهوری اسلامی ایران

با پیروزی انقلاب اسلامی فضای امنیتی داخلی و منطقه‌ای دستخوش دگرگونی اساسی شد و در نتیجه تهدیدات جدیدی پیش روی ایران پدیدار شد. در چنین شرایطی ایجاد هماهنگی و استفاده از همه ظرفیت‌های داخلی برای غلبه بر تهدیدها یک ضرورت مطلق به نظر می‌رسید. در چنین شرایطی هماهنگی ساختارهای داخلی با فراز و نشیب‌هایی همراه بود، اما از اواسط دهه ۱۳۷۰ زمینه تشدید تهدیدات فراهم شد. در این فضا دیپلماسی دفاعی ابزاری اجتناب ناپذیر برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران تلقی می‌شد. بنابراین استفاده ایران از دیپلماسی دفاعی در واقع پاسخی به تهدیدات پیش روی جمهوری اسلامی ایران در سطح منطقه‌ای و بین المللی است. دیپلماسی دفاعی تقویت بخشی از تلاش‌های بخش دفاعی در حوزه رونمایی در بازسازی بنیه دفاعی کشور است که به عنوان یک مفهوم جدید در نظام جمهوری اسلامی ایران مورد استفاده قرار گرفته و در تدوین نظام دفاعی و امنیت ملی بر آن تاکید شده است. (ساعد، ۱۳۸۹: ۳۱۸).

استفاده از دیپلماسی دفاعی در واقع پاسخی به تهدیدات پیش روی جمهوری اسلامی ایران در سطح منطقه‌ای و بین المللی است و البته علاوه بر جنبه‌های منفی، دارای ابعاد مثبت و پیشگیرانه نیز می‌باشد. به بیان سردار وحیدی، وزیر سابق دفاع دیپلماسی دفاعی به عنوان تقویت بخشی از تلاشهای بخش دفاع در حوزه رونمایی و بازسازی بنیه دفاعی کشور محسوب می‌شود که به عنوان یک مفهوم جدید در نظام جمهوری اسلامی ایران مورد استفاده قرار گرفته و در تدوین رهنامه‌ی دفاع و امنیت ملی بر آن تأکید شده است. بر این اساس است که در کنار دیپلماسی به عنوان نظام‌مندسازی تعاملات بین‌دولتی و پرهیز از هرگونه تنش، دیپلماسی دفاعی به عنوان وسیله‌ای برای طراحی و اشتراک اولویت تامین امنیت ملی در تنظیم سطح و عمق روابط خارجی مطرح شده است و در وظایف خاص وزارت دفاع اکثر دولت‌ها از اواخر قرن بیستم تعریف و تبیین شده است (مظفری نیکو، ۱۳۸۹: ۵-۶).

بر این اساس می‌توان گفت دیپلماسی دفاعی در رهیافت جمهوری اسلامی ایران ناظر بر خاتمه بخشیدن به همه‌ی ابعاد استعمار و تحکیم برآیندهای تحول در روابط بین‌المللی است که در آن، همه‌ی دولت‌ها و ملت‌ها نیازمند امنیت بوده و باید در طراحی الگوی امنیت همگانی و صیانت از آن نقش داشته باشند. در این میان، دیپلماسی دفاعی دوجانبه و همچنین چندجانبه محدود که از طریق انعقاد موافقتنامه‌های همکاری و شکل‌گیری سازمانها و ترتیبات منطقه‌ای نمودار می‌گردد، اساس و بنیان امنیت و دفاع مشترک هستند.

در کشورهایی مانند آمریکا که در دیپلماسی دفاعی پیشرو هستند، همه وظایف و مأموریت‌های دولت در پرتو منافع حیاتی ملی تفسیر و تعیین می‌شود، جایگاه دیپلماسی دفاعی از نظر قرار گرفتن در هسته یا حاشیه سیاست امنیت ملی، تابعی انعطاف پذیر از محیط امنیتی است. هر گونه که سیاست‌های امنیت ملی تغییر نماید، دیپلماسی دفاعی هم تابعی از آن است و دو مفهوم دیپلماسی دفاعی و امنیت ملی با هم کنش متقابل دارند (ساعد، ۱۳۸۹: ۳۱۹).

در خصوص محتوای کاربردی دیپلماسی دفاعی می‌توان مواردی مانند برگزاری دوره‌های آموزشی درون بخش دفاعی و خارج آن، طراحی دوره‌های تخصصی آموزش دیپلماسی دفاعی در داخل و خارج از نیروهای مسلح، برگزاری رزمایش‌ها و بازدیدهای مشترک از مراکز نظامی در سطوح دو و چندجانبه، تبادل کارشناسان نظامی و غیرنظامی بخش دفاعی را ذکر کرد.

ماهیت و ابعاد استراتژی دفاعی جمهوری اسلامی ایران

در دوران پیش از جنگ جهانی دوم، حوزه‌های دیپلماتیک و راهبردی - دفاعی ارتباط چندانی با یکدیگر نداشتند و هر مجموعه، کارکردهای ویژه خود را ایفا می‌کرد. در دوره جدید، این وضعیت دگرگون شد، به این معنی که از یک سو نظامیان در قلمروهای سیاسی نقش‌آفرینی دارند و از سوی دیگر، مجموعه‌های سیاسی در فرآیند طرح‌ریزی راهبردی - دفاعی فعال هستند. به واقع باید اشاره کرد که هرچند دستگاه سیاست خارجی نقش اصلی را در قلمرو دیپلماسی ایفا می‌نماید، ولی نهادها و

دستگاه‌های متعدد دیگری نیز درگیر فعالیتهای دیپلماتیک هستند. در این رابطه می‌توان به سازمان‌های دفاعی کشورها اشاره کرد که نوع خاصی از دیپلماسی را تحت عنوان دیپلماسی دفاعی پیگیری می‌نمایند.

دیپلماسی دفاعی بخشی از سیاست‌های دولت است که به عنوان ابزار مهمی در دستیابی به اهداف کلان نیروهای مسلح ایفای نقش می‌کند و هدف آن را می‌توان ایجاد شرایط مساعد سیاسی، ملی و بین‌المللی برای حفظ و توسعه ملی کشور و همچنین حفظ و ارزش‌های حیاتی در برابر دشمنان بالفعل و بالقوه دانست. (مینایی و دیگران، ۱۳۹۵: ۷).

دیپلماسی دفاعی یکی از مقوله‌هایی است که در اختیار دولت است و به طور مشخص رهبری آن بر عهده وزارت دفاع است. این وزارتخانه برنامه‌ها و اقدامات خود را در حوزه دیپلماسی دفاعی در چارچوب ضوابط و دستورالعمل‌های تعیین شده در اسناد سطح بالاتر از جمله «سیاست‌های کلی نظام»، «برنامه‌های توسعه کشور»، «سند سیاست دفاعی» و «سند سیاست‌های دفاعی» اجرا می‌کند. با توجه به اهمیت و حساسیت بسیار زیاد تصمیم‌گیری در حوزه دفاعی، مسئولان این حوزه نمی‌توانند بدون مراکزی مانند «کارگروه» یا «اتاق فکر» تصمیمات مؤثری اتخاذ کنند. ظرفیت‌ها و توانمندی‌های چنین مراکزی می‌تواند کمک شایانی به فرآیند «تصمیم‌گیری» بهتر و منطقی‌تر داشته باشد. (عسگری، ۱۳۸۵: ۱۱۶). در خلال سال‌های اخیر، کارگروهی با نام «کمیته دیپلماسی دفاعی» در وزارت دفاع تأسیس شده است که به مثابه یک اتاق فکر، مشورت‌دهی به مسئولان را عهده‌دار می‌باشد.

نکته دیگری درباره دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران، نسبت‌سنجی آن با سیاست خارجی است. در گاهی موارد، همکاری‌های دفاعی برآمده از چارچوب سیاست خارجی یک کشور می‌باشد. سیاست خارجی نوع و گستره همکاری‌های سیاسی و حتی اقتصادی و نظامی یک کشور با کشورهای دیگر را تعیین می‌کند. در چنین حالتی، اهداف دیپلماسی دفاعی تابع اهداف کلی سیاست خارجی می‌باشد و دیپلماسی دفاعی زیرمجموعه سیاست خارجی است.

حالت دوم وقتی اتفاق می‌افتد که نظامیان در یک کشور از استقلال عمل قابل توجهی برخوردار بوده و الزاماً تابع اهداف سیاست خارجی نباشند.

در حالت سوم، دیپلماسی دفاعی بر سیاست خارجی تسلط دارد؛ به این معنا که نظامیان هدایت سیاست خارجی و تعیین اهداف آن را در اختیار می‌گیرند. (افشار، ۱۳۹۷: ۵۴).

نقش دیپلماسی دفاعی در مدیریت دفاعی منطقه‌ای

دولت‌ها همواره به دنبال دستیابی به سطح قابل قبولی از امنیت در محیط راهبردی خود هستند، زیرا مهمترین دغدغه آنها تامین و حفظ امنیت ملی است. پس از فروپاشی نظام دوقطبی و به ویژه پس از حوادث ۱۱ سپتامبر سطح منطقه چه به لحاظ نظری و چه از منظر سیاستمداران و استراتژیست‌ها مورد توجه محققان قرار گرفت و جایگاه ارزشمندی پیدا کرد. منطقه، جزء لاینفک محیط استراتژیک است و مهمترین واحد این محیط محسوب می‌شود. دولت‌ها به تناسب سطح توانمندی‌های خود باید در محیط راهبردی به ویژه محیط منطقه‌ای «نقش» ایفا کنند تا بتوانند به بهترین نحو منافع ملی خود را تامین کنند. اجرای دقیق این نقش‌ها تولید امنیت و تامین منافع را تضمین می‌کند. «مدیریت دفاعی» یکی از این نقش‌هاست که می‌تواند توسط «قدرت‌های منطقه‌ای» اعمال شود. واضح است که قدرت‌های کوچک نمی‌توانند این نقش را ایفا کنند. از سوی دیگر، ایفای این نقش نیازمند ابزاری مؤثر و کارآمد است. (اسلامی، ۱۳۹۵: ۱۳۲).

دیپلماسی دفاعی از جمله مقوله‌هایی است که با توجه به چند وجهی بودن آن، در حوزه‌های گوناگون دارای کارکردهای مؤثری می‌باشد. ظرفیت‌های اجرایی و ماهیت دیپلماسی دفاعی این بستر را فراهم می‌نماید که در عرصه‌های گوناگون دفاعی-راهبردی از این سازوکار برای پیشبرد سریع و بهتر کارها استفاده گردد. این ویژگی‌ها، دیپلماسی دفاعی را به ابزاری کارگشا تبدیل نموده است.

«مدیریت دفاعی منطقه‌ای، نقشی است که دولتی در منطقه آن را بر عهده می‌گیرد. ایفای این نقش باعث انسجام و جهت‌دهی در تعیین خط مشی‌ها، به کارگیری منابع، کارایی و کارآمدی توان دفاعی، تحقق مطلوب سیاست دفاعی، بایات‌سازی منطقه و مدیریت بحران‌های دفاعی در سطح منطقه می‌گردد.»

دیپلماسی دفاعی، بهره‌گیری از ظرفیت دیپلماسی گفت‌وگو و کاربست همه ابزارهای غیرقهری برای پیشبرد اهداف و کارویژه‌های دفاعی است که در آن، حداکثر بهره‌گیری از ابزارهای غیرنظامی برای کسب بالاترین اهداف دفاعی و در نهایت، اهداف ملی موردنظر قرار می‌گیرد. این بعد از دیپلماسی هم ناظر بر به کارگیری ظرفیت‌های دیپلماتیک (دو و چندجانبه، موقتی و سازمان‌یافته) به منظور فعال‌سازی فرآیند تعمیق فرصت‌ها- منابع و تقلیل تهدیدها- مضرات، تحولات محیط امنیتی بر دفاع ملی است و هم چگونگی وارد کردن ملاحظات دفاعی در فرآیند یاد شده را در گردونه‌ای از متوازن‌سازی منافع ملی و بین‌المللی تبیین می‌نماید. در جمهوری اسلامی ایران، دیپلماسی دفاعی، بخشی از قدرت ملی است که در کنار سیاست خارجی منابع اعمال قدرت برای بالا بردن ظرفیت اقدام کشور را تشکیل می‌دهد. (لطفی مرزناکی و دیگران، ۱۳۹۳: ۶).

موضوعات و حوزه‌های دیپلماسی دفاعی روابط متقابل را در مدیریت راهبردی کشور برجسته می‌کند. دیپلماسی دفاعی حوزه جدیدی از ادبیات راهبردی کشور است و در حال حاضر مورد توجه بخش دفاعی نیروهای مسلح قرار دارد. دیپلماسی دفاعی مبتنی بر شناخت فرصت‌های محیط بین‌المللی (منطقه‌ای و جهانی) به منظور ارتقای توان دفاعی و بازدارندگی کشور است. شفافیت، ایجاد اعتماد بین بازیگران همفکر، تشکیل ائتلاف‌ها و ائتلاف‌های پایدار و جلوگیری از توسل رقبا و دشمنان به کانال‌های عینی درگیری از جمله اقداماتی است که در سطوح مختلف سیاست‌های اعلامی کشور برای این منظور اتخاذ شده است. (ساعد، ۱۳۸۹: ۱۱۳). استفاده از تعامل و روابط بین‌المللی چه در سطح دولت‌ها و چه فراتر از آن، ابزاری ضروری برای حفاظت از تمامیت ارضی و استقلال سیاسی در برابر تهدیدات نظامی است. در جمهوری اسلامی ایران، دیپلماسی دفاعی به عنوان بخشی از تلاش‌های بخش دفاعی در حوزه روبنایی در فرآیند بازسازی توان دفاعی کشور محسوب می‌شود که به عنوان یک مفهوم جدید مورد استفاده قرار می‌گیرد. (وحیدی، ۱۳۸۹: ۱۲۸).

هدف از ماموریت‌های دولت تامین امنیت ملی است. در نیروهای مسلح نیز تامین امنیت ملی به ویژه در قالب حفاظت از تمامیت ارضی و استقلال سیاسی متجلی است. همه توان، اقتدار و ابزار قدرت دفاعی باید در پرتو آموزه‌های دینی و سیاست‌های نظام و سند چشم‌انداز برای حفظ تمامیت ارضی و منافع ملی در فضایی امن به کار گرفته شود. دیپلماسی دفاعی نه تنها در درک ماهیت سیاسی جهان مؤثر است، بلکه رفتار بازیگران نظام بین‌الملل را نیز توصیف می‌کند. در این میان، پیش‌بینی و ارزیابی رفتار بازیگران در عرصه بین‌الملل همیشه از ملاحظات و نگرش‌های صرفاً تعاملی و مشارکتی مبتنی بر همزیستی و حسن نیت پیروی نمی‌کند. (کلاتری، ۱۳۸۹: ۱۷۱).

به عقیده برخی از محققان، هر کشوری می‌تواند موقعیت خود را در عرصه روابط بین‌الملل تعریف کند. این تعریف تابعی از اجزای مختلف است. این مؤلفه‌ها که مبنای تعیین جایگاه هر کشور در نظام بین‌الملل می‌باشد عبارتند از: قدرت نظامی، قدرت اقتصادی، دسترسی به اطلاعات، رهبری در تولید علم، بهره‌مندی از فناوری‌های جدید و پیشرفته، توانمندی‌های ملی (مانند). فرهنگ، آداب و رسوم و پیشینه تاریخی)، اندازه جغرافیایی، جمعیت، ژئوپلیتیک کشور و در نهایت سطح انتظارات و خواسته‌های بازیگر در کل نظام بین‌الملل. به عبارت دیگر کشورها کد راهبردی خود را در چارچوب همین عوامل و از تعامل شرایط حاکم بر نظام بین‌الملل و قدرت خود تعریف می‌کنند. در سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران برای سال ۱۴۰۴ هجری شمسی، کد راهبردی جمهوری اسلامی ایران با محوریت «منطقه» مشخص شده است: «با اتکا به قدرت لایزال الهی و در پرتو ایمان و عزم ملی و... در چشم‌انداز ۲۰ ساله، ایران کشوری است توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه».

بر اساس تدابیر آیت الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و نیز برنامه پنجم توسعه و سند چشم‌انداز ۲۰ ساله، مسئولان دولت جمهوری اسلامی ایران باید افزون بر منطقه، به ارتباطات بین‌المللی نیز توجه نمایند و منافع ملی کشور را در این دو بعد، پیگیری و اهداف آن را اجرایی نمایند. نظر به اهمیت موضوع، در ادامه دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در این بعد تشریح می‌گردد.

دیپلماسی دفاعی موجب گردیده است تدابیر دفاعی کشورمان به بالاترین حوزه نفوذ امنیتی در اقصی نقاط جهان و حتی در کشورهایی که حیات خلوت غرب محسوب می‌گردند، توسعه یافته است. قدرت برتر تدافعی جمهوری اسلامی ایران در میان

کشورهای اسلامی و حتی غیراسلامی، شایستگی معرفی بیشتری از طریق دیپلماسی دفاعی را دارد که نمونه‌هایی از آن شامل موارد ذیل است:

- حضور نیروی دریایی پرتوان ارتش جمهوری اسلامی ایران در آب‌های آزاد و اقیانوس اطلس و گذر از کانال سوئز،
- وزارت دفاع جمهوری اسلامی ایران بر گستره دیپلماسی دفاعی از آسیا تا آمریکای لاتین تأکید دارد.
- جمهوری اسلامی ایران در چارچوب دیپلماسی دفاعی خود سیاست نگاه به شرق را اتخاذ کرده است که مهم‌ترین هدف آن موازنه‌سازی در برابر غرب است (عسگری، ۱۳۷۸۴: ۱۳۰).
- برای جمهوری اسلامی ایران در زمینه دیپلماسی دفاعی، گسترش همکاری و تعاملات همکاری‌جویانه دفاعی با کشورهای اسلامی و عربی (سازمان کنفرانس اسلامی) دارای اولویت است.
- دیپلماسی فعال با کشورهای عضو کنفرانس اسلامی، در زمینه‌های دفاعی، بسترهای مناسبی از روابط همه‌جانبه را ایجاد می‌نماید.

- حضور قدرتمند در بخش دفاعی کشورهای آفریقایی بر اساس توانمندی‌های فنی و فناوریانه دفاعی وزارت دفاع
- حضور فعال جمهوری اسلامی ایران در حیط خلوت آمریکا و دیپلماسی فعال در کشورهایی مانند ونزوئلا، نیکاراگوئه، اکوادور و کوبا و انعقاد قراردادهای مختلف

- حضور بیشتر نمایندگان نظامی در قالب وابسته نظامی و یا صنایع نظامی و نیز انعقاد پیمان‌های نظامی دو و چندجانبه در تأمین منافع ملی کشورمان بسیار حائز اهمیت است؛ به گونه‌ای که دستاورد این اقدامات، شاید برخی ائتلاف‌ها را بر علیه جمهوری اسلامی ایران ملغی نماید.

ارزبایی نقش دیپلماسی دفاعی در ایجاد بازدارندگی

همان‌گونه که اشاره شد، دیپلماسی دفاعی از جمله عواملی است که می‌تواند در تحقق شرایط بازدارندگی مفید واقع شود. بدیهی است این اثرگذاری منوط به بهره‌گیری از شیوه‌هایی است که در ادامه به برخی از مهمترین آنها اشاره می‌شود.

الف-بازدارندگی دیپلماسی دفاعی به واسطه قدرت‌افزایی

هرچند رکن و شالوده اصلی قدرت دولتها باید معطوف به توانمندی‌های داخلی باشد، ولی شرایط بین‌المللی کنونی به گونه‌ای است که می‌توان از ظرفیت‌های موجود در محیط فراملی و مقدرات سایر بازیگران نیز در راستای ارتقای قابلیت‌های ملی بهره گرفت. دیپلماسی دفاعی، نقش تعیین‌کننده‌ای در برنامه‌های دولتها برای «قدرت‌افزایی» (که رویکردی خارجی داشته و دلالت بر افزایش قدرت با استفاده از قدرت روندها و ساختارها، ائتلاف‌سازی، همکاری و مشارکتها دارد) ایفا می‌نماید.

دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران مولد و تولیدکننده قدرت نرم است. دیپلماسی دفاعی با افزایش قدرت می‌تواند کارکرد بازدارندگی داشته باشد، البته این قدرت بیشتر جنبه نرم افزاری دارد. قدرت نرم، قدرت هدایت، جذب و نمونه بودن است. قدرت نرم به معنای توانایی یک کشور برای جذب کشورهای دیگر با ایده‌ها، ارزش‌ها و ایدئولوژی خود یا توانایی یک کشور برای وادار کردن کشورهای دیگر مانند آن است. این قدرت با مقولاتی مانند فرهنگ، ایدئولوژی و ... ارتباط تنگاتنگی دارد. جهانی بودن فرهنگی یک کشور و توانایی آن در تعیین هنجارها، قوانین و رژیم‌ها (به عنوان عناصر تنظیم‌کننده رفتار بین‌المللی آن کشور) از منابع کلیدی قدرت آن کشور محسوب می‌شود. همچنین در چارچوب دیپلماسی دفاعی، کشورها با ارائه مشوق‌ها و کمک‌های مختلف، آموزش نظامی و ... می‌توانند ارزش‌های مورد نظر کشور را ارتقا داده و سیاست‌های مورد نظر را در پیش گیرند.

ب-بازدارندگی دیپلماسی دفاعی به واسطه جلوگیری از امنیتی شدن کشور

با مروری بر عملکرد قدرتهای استکباری به ویژه آمریکا در حمله به کشورها در خلال دهه اخیر، می‌توان به نکته پی برد که اولین و مهمترین گام در این فرایند، امنیتی کردن آن بازیگر بوده است. برای مثال پیش از تهاجم به عراق، ابتدا این کشور را از طریق ابزارهایی نظیر رسانه‌های بین‌المللی مانند شبکه سی.ان.ان، بی‌بی‌سی و ... و سازوکارهایی همچون سازمان‌های بین‌المللی به عنوان «حامی تروریسم» معرفی نمودند. در مرحله بعد، این کشور به عنوان «دارنده و تولیدکننده سلاحهای کشتار جمعی»

توصیف شد. این تصویرسازی موجب آن گردید که گفتمانی در بین قدرت‌های بزرگ شکل بگیرد که درون‌مایه آن ترسیم رژیم بعثی به مثابه «تهدیدی برای امنیت جهانی» بود. این مطالب به خوبی نشان دهنده روند و چگونگی «امنیتی کردن» حکومت عراق است. بر مبنای چنین اقدام‌هایی بود که نظام سلطه توانست رژیم صدام را مورد حمله قرار داده و سرنگون نماید. (کرمی، ۱۳۹۰: ۴۶).

بنابراین دیپلماسی دفاعی اگر بتواند مانع از اجرای چنین برنامه‌ای شود، توانسته سهم فراوانی در ایجاد شرایط بازدارندگی ایفا نماید. تحرک قابل توجه دیپلماسی دفاعی کشورمان به ویژه در دهه ۱۳۸۰ که دشمنان نظام جمهوری اسلامی تلاش فراوانی را در جهت «امنیتی کردن» ایران انجام می‌دادند، از جمله عواملی بود که مانع از رسیدن آنها به اهدافشان بود. در واقع برنامه‌های هسته‌ای در کنار پیشرفت‌های خیره‌کننده دفاعی (به خصوص در حوزه موشکی) انگیزه‌های فراوانی را برای رویارویی دشمنان با جمهوری اسلامی ایران ایجاد کرده بود. خوشبختانه با تدابیر دوراندیشانه مقام‌های کشورمان در عرصه‌های گوناگون از جمله بخش دفاع و دیپلماسی دفاعی، این تحرکات خصمانه زورمداران، به نتیجه مشخصی نرسید.

ج- بازدارندگی دیپلماسی دفاعی به واسطه جلوگیری از تشکیل ائتلاف علیه خود

یکی از ویژگی‌های جنگ‌های اخیر این است که این جنگ‌ها ماهیت ائتلافی به خود گرفته است. ائتلاف سازی فرآیندی است که دلایل متعددی برای پیدایش آن دارد. یکی از مهم‌ترین دلایل آن هزینه‌های بالای جنگ است. به طوری که کشورها به سختی می‌توانند هزینه‌های آن را بپردازند. از این رو سعی می‌کنند با مشارکت سایر کشورها، بخشی از هزینه‌های جنگ را به آنها منتقل کنند. دلیل دیگر این است که مشارکت سایر کشورها در قالب یک ائتلاف بین‌المللی این تصور را ایجاد می‌کند که این جنگ، جنگ یک کشور خاص علیه کشور دیگر نیست. به عنوان مثال در حمله به عراق تنها آمریکا و انگلیس به دلایل ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک می‌خواستند به عراق حمله کنند، اما با اعمال استراتژی «ائتلاف سازی» وانمود کردند که بیش از ۴۰ کشور شرکت کننده در ائتلاف خواستار آن هستند. به عبارتی جنگ ائتلافی، پوششی برای پنهان‌سازی اهداف و نیات برخی کشورهای سلطه‌گر می‌باشد. (مهدی نژاد، ۱۳۹۳: ۵۲).

ائتلاف سازی نیز نوعی مشروعیت در ذات خود دارد. به بیان واضح‌تر، در دهه‌های اخیر، به ویژه تحت تأثیر عوامل جهانی شدن از جمله گسترش شبکه‌های ارتباطی و افزایش ضریب نفوذ رسانه‌ها، افکار عمومی به عاملی تعیین کننده در محیط بین‌المللی تبدیل شده است. ائتلاف سازی برای جنگ نوعی فرار از فشار افکار عمومی است. به این معنا که چنین اقدامی تلاشی برای متقاعد کردن افکار عمومی است که باید «ضرورت جنگ» را بپذیرند. (کرمی، ۱۳۹۰: ۴۶).

البته این ائتلاف‌ها تنها محدود به جنگ نمی‌شود و می‌تواند در راستای «منزوی‌سازی» نیز به کار گرفته شود. در جهانی که ویژگی بارز آن، ارتباط‌های همه‌جانبه است و بدون روابط مناسب، دستیابی به هدفها مقدور و میسر نمی‌باشد، انزوا می‌تواند مانعی برای موفقیت محسوب شود. از این‌رو، دیپلماسی دفاعی اگر بتواند از این منزوی‌سازی جلوگیری نماید، به نوعی در ایجاد بازدارندگی مؤثر بوده است. دیپلماسی دفاعی کشورمان با توجه به مشکلات موجود و موانع ناشی از تضاد منافع جمهوری اسلامی ایران با خواست قدرت‌های بزرگ، اقدام‌هایی را در این جهت انجام داده است. تلاش برای گسترش همکاری و روابط دفاعی با روسیه و چین، اقدام جهت پیوستن به سازمان همکاری شانگهای و... از جمله برنامه‌هایی است که از سوی ایران در این راستا انجام شده است.

د- بازدارندگی دیپلماسی دفاعی به واسطه گره زدن منافع و امنیت

امروزه نیل به بازدارندگی، تنها در دستیابی به سخت‌افزارها قابل جست‌وجو نمی‌باشد. به عبارتی از راه‌های گوناگونی می‌توان شرایط بازدارنده تولید نمود. یکی از این شرایط، گره زدن منافع سایر بازیگران به منافع خود است (عسگری، ۱۳۸۵: ۱۶۲). بی‌تردید، منافع/امنیت کشورها، یگانه مؤلفه تعیین کننده دستور کار کشورها در راهبری سیاست‌ها و خط مشی‌ها می‌باشد. از این‌رو، اگر بتوان اتصال بین منافع/امنیت خودی و سایر بازیگران (به ویژه قدرتهای منطقه‌ای و بزرگ) برقرار نمود، این شرایط به نوعی می‌تواند سامانه هشدار برای کشورهای دارای مقاصد خطرناک بوده و مانند سپری در برابر عوامل تهدید کننده عمل نماید.

بیش از سه دهه تجربه انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی نشان داده است که جمهوری اسلامی ایران نه تنها تهدید و رقیبی برای هیچ کشوری در منطقه محسوب نمی‌شود، بلکه خود را همدل، همراه و دارای منافع بلندمدت مشترک با همسایگان خود می‌بیند. از این زاویه، کشورهای منطقه، قادر به تأمین ثبات و امنیت پایدار منطقه هستند، اما نه از طریق توسعه نظامی‌گری، بلکه این امر نیازمند «نقشی فراگیر و ثبات‌ساز» است. یکی از بهترین شیوه‌ها در تحقق ثبات، امنیت و آرامش ناظر بر همکاری کشورهای منطقه از طریق «همگرایی امنیتی» است. از منظر این رهنامه، ایران کشورهای منطقه را در مقابل خود نمی‌بیند، بلکه آنها را در یک مجموعه واحد مورد توجه قرار می‌دهد. بنابراین، دیپلماسی دفاعی به عنوان نقطه اتصال رهنامه دفاعی جمهوری اسلامی ایران و همکاری‌های منطقه، می‌تواند نقشی فعال در ایجاد همگرایی منطقه‌ای ایفا نماید.

۵- بازدارندگی دیپلماسی دفاعی به واسطه فعالیت در حوزه خلع سلاح

دیپلماسی دفاعی باید از گسترش و افزایش تهدیدات جلوگیری کند زیرا این اقدام کارکرد بازدارندگی خواهد داشت. دیپلماسی خلع سلاح نیز بر تهدیدات ناشی از فرآیند خلع سلاح متکی است. دیپلماسی دفاعی تقویت بخشی از تلاش‌های دفاعی در سطح روبنایی در بازسازی توان دفاعی کشور تلقی می‌شود که به عنوان یک مفهوم جدید در نظام جمهوری اسلامی ایران مورد استفاده قرار گرفته و در توسعه دفاع مورد تأکید قرار گرفته است و در تدوین رهنامه دفاع و امنیت ملی بر آن تأکید شده است. برای ایران که از جمله بازیگران پیشرو در حمایت از هنجارهای برابر و جهان‌شمول خلع سلاح کشتار جمعی است، خلع سلاح و کنترل تسلیحات از محورهای مورد تأکید در راستای تحقق هدفها و کارویژه‌های دیپلماسی دفاعی محسوب می‌گردد؛ به گونه‌ای که حضور و نقش فعال در نهادهای تأثیرگذار بر این فرایند و دفاع از حقوق کشورهای در حال توسعه، استقرار نظام برابر و جهان‌شمول خلع سلاح بر پایه مذاکره و تفاهم، در اسناد راهبردی ملی و مواضع مقامهای عالی کشور، همواره مورد تأکید قرار داشته است.

دیپلماسی خلع سلاح و کنترل تسلیحات، ضمن تعمیق دیپلماسی دفاعی در قبال روند افزایش تهدید ناشی از برنامه‌های تسلیحاتی غرب و بقای زرادخانه‌های کشتار جمعی آنها، بر ارتقای بازدارندگی متعارف تأکید داشته، زمینه‌های گفت‌وگو، رایزنی، شفاف‌سازی و ایجاد اعتماد را در رابطه با کارکردها و چارچوبهای برنامه نظامی کشور فراهم می‌سازد. گفتنی است که رایزنی و تفاهم از جمله سازوکارهای پیش‌بینی شده در معاهدات بین‌المللی ناظر بر سلاحهای کشتار جمعی بوده و این فرصت برای کشورمان وجود دارد تا ضمن ایجاد زمینه‌های تشکیل کمیته‌های مشترک دو و چندجانبه هم در داخل و هم در خارج از سازمانها و ترتیبات بین‌المللی خلع سلاحی، از دیپلماسی و گفت‌وگو به منظور مقابله با ایران‌هراسی و همچنین ارتقای ظرفیتهای همکاری بین‌المللی دفاعی حداکثر بهره‌برداری را به عمل آورد.

جمهوری اسلامی با استفاده از ویژگی «چندجانبه‌گرایی» معاهده‌های خلع سلاح، اقدامهای مؤثری را انجام و به موفقیت‌های قابل توجهی نائل شده است. برای مثال، موفقیت دیپلماسی کشور در حوزه خلع سلاح بیولوژیک در کنفرانس ویژه بازنگری ۱۹۹۳ این بود که چین را به تصمیم‌گیر مشترک با کشورمان تبدیل نموده بود. در سالهای اخیر نیز ایجاد کشورهای همفکر با حضور برخی دولت‌ها نظیر کوبا، شیلی و آفریقای جنوبی موجب گسترش دیدگاه‌های کشورمان در مجمع خلع سلاحی شده است. به تعبیر وزیر دفاع، حضور و تأثیرگذاری وزارت دفاع بر کنوانسیون خلع سلاح، یکی از دستاوردهای راهبردی پس از دهه ۱۳۸۰ است که از پردازش دیپلماسی دفاعی نشأت گرفته و این وزارتخانه در این زمینه دارای ایده است (ساعد، ۱۳۸۹: ۵۵).

نتیجه‌گیری

استراتژی دفاعی جمهوری اسلامی ایران بر مبنای دگرترین نظامی دفاعی مقام معظم رهبری با توجه به تقویت منافع ملی و افزایش قدرت ملی و به واسطه‌ی جمهوری اسلامی ایران به لحاظ جایگاه ژئوپولیتیک و استراتژیک، یکی از متغیرترین محیط‌های امنیتی را به ویژه در سطح منطقه‌ای داراست. این کشور برای هوشمندسازی ارکان دفاع ملی باید عناصر قدرت ملی را بهینه‌سازی، تقویت متنوع و تکثیر نماید و ضمن تأکید بر محوریت و اصالت لزوم بهینه‌سازی ساخت درونی قدرت، به

امکان‌های موجود در روابط بین‌المللی، به ویژه در پرتو دیپلماسی دفاعی نیز به عنوان مکمل بنگرد و روش‌های بدیع و به تعبیر رهبری، «راه‌های میانبر» را کشف و استفاده کند.

در حال حاضر دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران به لحاظ رویکرد و کارکردهای مؤثر، جایگاه ارزشمندی برای تصمیم‌گیران و سیاستمداران جمهوری اسلامی ایران دارد، زیرا در دهه اخیر این نوع دیپلماسی بسیار مورد توجه قرار تصمیم‌سازان و دست‌اندرکاران اجرایی کشور قرار گرفته است. دیپلماسی دفاعی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران با توجه به اصول و مبانی فکری آیت‌الله خامنه‌ای در حالی پیگیری و بازتولید می‌شود که با توجه به تهدیدها و چالش‌های به وجود آمده علیه کشور در غرب آسیا، جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک قدرت منطقه‌ای مطرح و دارای جایگاهی ویژه است و از لحاظ پیشگیری و مهار تهدیدهای پیش رو، بخش دفاعی با تکیه بر فعالیت‌های دیپلماتیک می‌تواند نقش اساسی و مطلوبی در ایجاد اعتماد و اطمینان متقابل بین کشورهای منطقه ایفا کند. پس برای ادامه یافتن و شکل‌گیری دیپلماسی دفاعی پویا که توان تعاملات دفاعی با کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در زمینه‌های، فنی و مطالعاتی، تبادل تجهیزات، سرمایه‌گذاری‌های مشترک، آموزش‌های نظامی و تبادل وابستگان نظامی و دفاعی را داشته باشد، تکیه بر مبانی فکری و اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان اصلی اساسی قلمداد می‌شود. همچنین، با توجه بن‌مایه‌های نظام سیاسی جدید، انواع تهدیدها و مخاطرات علیه این نظام تازه تأسیس شکل گرفته و با ابزارهای گوناگون مورد حمله قرار گرفت. با توجه به گسترش نظریات گوناگون در حوزه دفاعی و از آنجا که مسئله امنیت، قابل مناقشه و چشم‌پوشی نیست، همه‌ی ابزارهای لازم برای تأمین و محافظت از امنیت به کار گرفته شد.

از کلیات مواضع و فرمایشات مقام معظم رهبری در موضوع دیپلماسی دفاعی و توسعه روابط دفاعی و نظامی با کشورهای منطقه و جهان می‌توان نتیجه گرفت که دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در نگاه رهبر معظم انقلاب بر «اعتمادسازی»، «تاکید بر نقاط مشترک» و «انعطاف‌پذیری» بیشترین تأکید را داشته است. اصل حاکم بر دیپلماسی دفاعی در اندیشه وی تقدم صلح است. «دیپلماسی دفاعی رهبر انقلاب یکی از مهمترین محورهای اندیشه دفاعی رهبری است و اصولی که رهبری در عرصه دیپلماسی دفاعی دارند عبارتند از: نفی سلطه‌گری، سلطه‌پذیری و مقابله با امپریالیسم جهانی؛ دفاع از کیان اسلام و مسلمانان با تأکید بر وحدت جهان اسلام، اصل حمایت از مظلومان جهان، خودباوری ملی و خوداتکایی و دفاع هوشمندانه در برابر تهدیدات جدید می‌باشد».

در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای به انواع تهدیدها و جنگ‌ها که در دیپلماسی دفاعی باید به آن توجهی ویژه داشت، پرداخته شده است.

مقام معظم رهبری، توسعه روابط خارجی با کشورهای مختلف در منطقه و تعادل مؤثر با سازمانهای بین‌المللی را برحسب موارد اعلام شده در گزارشهای تقدیمی به محضر معظم‌له در حوزه‌های تسلیحاتی، علمی و تحقیقاتی، آموزشی و شفاف‌سازی، کاهش تهدیدات، افزایش فرصت‌های دفاعی و نظامی و مقابله با توطئه‌های دشمنان انقلاب مورد تأیید و تصویب قرار داده و ستاد کل نیروهای مسلح را به عنوان متولی و هماهنگ‌کننده‌ی این روابط تعیین نموده است. مولفه‌های تأثیرگذار در دیپلماسی دفاعی آیت‌الله خامنه‌ای موارد زیر را در بر می‌گیرد:

۱. همکاری‌های فنی و صنعتی در زمینه‌ی صنایع الکترونیکی، مخابراتی، اپتیک و مسائل تحقیقاتی و فن‌آورانه‌ی وابسته به آن و یا پروژه مشترک تولید یک محصول خاص و بازیابی آن در منطقه و جهان.
۲. همکاری‌های مطالعاتی، تحقیقاتی و آموزشی در بخش‌های مختلف علوم هوافضا، صنایع دریایی و هوایی.
۳. تهیه و تأمین اقلام و تجهیزات دفاعی ضروری و مورد نیاز نیروهای مسلح از طریق شرکتهای دولتی و غیردولتی.
۴. سرمایه‌گذاری مشترک و متقابل در پروژه‌های نظامی و صنعتی یکدیگر.
۵. همکاری‌ها در زمینه‌ی آموزش‌های نظامی.
۶. تبادل وابستگی نظامی.
۷. توسعه و تقویت دفتر خرید وزارت در کشور موردنظر.

پیشنهادهای

قدرت دفاعی تنها ظرفیتی برای صیانت از تمامیت ارضی در برابر تهدید سخت دشمن نیست، بلکه باید از منابع قدرت‌زای دیگر در مجموعه مؤلفه‌های قدرت فرهنگی، اقتصادی، مدیریتی، سیاسی و اجتماعی صیانت کند. تحقق این مهم، مستلزم بهره‌گیری از مبانی فکری دفاعی مقام معظم رهبری در راهبرد دفاع هوشمند است.

در این مسیر لازم است قدرت دفاعی در گردونه تبادل و تعامل با سایرین قرار گرفته و با تقویت روزافزون، به ظرفیت‌افزایی در سایر حوزه‌های غیردفاعی نیز کمک نماید. از سوی دیگر روند تحولات سیاسی-امنیتی در محیط پیرامونی جمهوری اسلامی ایران در سال‌های اخیر، موجب افزایش تهدیدات فرامنطقه‌ای و شکل‌گیری یا القای سوءتفاهم با برخی کشورهای منطقه در پوشش پروژه «ایران‌هراسی» شده است. جمهوری اسلامی ایران توان موشکی خود را یکی از عناصر تضمین امنیت منطقه، جهان اسلام و بازیگران دوست و همسو می‌داند. در این میان دیپلماسی و قدرت نرم نیز باید در فرآیند مهندسی تولید قدرت دفاعی جدی گرفته شود. بر این اساس لازم است منابع، ابزارها، ساختارها، محیط‌های پیگیری و نوع کنش‌ها در قالب الگوی دفاع هوشمند سازمان یابد که متناسب با سرعت تغییرات محیط امنیتی پاسخگوی نیازمندی‌های متغیر نیروهای مسلح باشد.

منابع

۱. احدی، محمد (۱۴۰۲). دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران- اصول و اهداف. فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک. سال بیست و یکم، شماره ۹۲.
۲. حاجی زاده، سیروس. ۱۳۹۹. الگوی دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در راستای امنیت زایی و عمق بخشی انقلاب اسلامی. نشریه آفاق امنیت. سال سیزدهم، شماره ۴۸.
۳. خداوردی، بهرام. ۱۳۹۹. دیپلماسی دفاعی در اندیشه‌های امام خامنه‌ای. همایش ملی تبیین اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای.
۴. خمینی، سیدروح‌الله. ۱۳۷۸. صحیفه نور. تهران: نشر آثار امام خمینی.
۵. ساعد، نادر. ۱۳۸۹. دیپلماسی دفاعی: تأملی شناختی و کاوش در مبادی. فصلنامه راهبرد دفاعی، شماره ۳۱.
۶. سیف زاده، سیدحسین. ۱۳۹۲. اصول روابط بین الملل. تهران: میزان.
۷. سیفی نژاد، افشار (۱۴۰۳). دیپلماسی دفاعی: ابزار نوین سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه سیاست خارجی. سال سی و هشتم، شماره ۲.
۸. شولتز، آندره. ۱۳۹۰. پیش درآمدی بر نظریه‌های روابط بین الملل. تهران: وزارت امور خارجه.
۹. قرآن کریم
۱۰. مظفری نیکو، علیرضا و دیگران. ۱۳۸۹. اصول و راهکارهای توانمندسازی دفاعی در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله العالی) با تأکید بر دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران. همایش ملی تبیین اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای
۱۱. مینایی، حسین و دیگران. ۱۳۹۵. تعیین پیشران‌های اصلی دیپلماسی دفاعی ج ۱ ایران در سطوح منطقه‌ای و بین الملل. فصلنامه آینده پژوهی دفاعی. سال اول، شماره ۱.
۱۲. وحیدی، احمد. ۱۳۸۹. دیپلماسی دفاعی در گفت و گوی اختصاصی با سردار احمد وحیدی. فصلنامه دیپلماسی دفاعی، سال اول، شماره ۱.

بیانات

۱. بیانات مقام معظم رهبری در مراسم هفدهمین سالگرد ارتحال حضرت امام خمینی (ره)، (۱۴/۰۳/۱۳۸۵).
۲. بیانات حضرت امام خمینی (ره) در دیدار عمومی، (۲۲/۱۱/۱۳۵۹).
۳. بیانات مقام معظم رهبری در بیستمین سالگرد ارتحال امام (ره)، (۱۴/۰۳/۱۳۸۸).

۴. بیانات مقام معظم رهبری در چهارمین کنفرانس حمایت از ملت فلسطین، (۱۴/۱۲/۱۳۸۷).
۵. بیانات مقام معظم رهبری در چهارمین کنفرانس حمایت از ملت فلسطین، (۱۴/۱۲/۱۳۸۷).
۶. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با وزیر، مسئولان وزارت امور خارجه، سفرا و نمایندگان ایران در خارج از کشور، (۱۲/۱۱/۱۳۶۸).
۷. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از مهندسان و محققان فنی و صنعتی کشور، (۰۵/۱۲/۱۳۸۳). در دیدار با کارکنان نیروی هوایی در تاریخ ۱۹/۱۱/۱۳۸۳
۸. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار سفرا و کارداران جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور، (۲۰/۰۵/۱۳۷۱).
۹. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار سفرا و کارداران جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور، (۲۰/۰۵/۱۳۷۱).
۱۰. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار عمومی با مردم لار، (۱۹/۰۲/۱۳۸۷).
۱۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با میهمانان خارجی شرکت کننده در مراسم دهه فجر و کنفرانس اندیشه اسلامی، (۱۲/۱۱/۱۳۶۸).
۱۲. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مسئولان وزارت امور خارجه و سفرای جمهوری اسلامی ایران در دیگر کشورها، (۳۰/۰۵/۱۳۸۶).

اسناد

۱. سند شماره ۱۸-۲۵/۷ کمیته تابش مهر ودجا
۲. سند شماره ۳۱-۶/۱۸ کمیته تابش مهر ودجا
۳. سند شماره ۳۴-۲۵/۷ کمیته تابش مهر ودجا
۴. سند شماره ۷-۲۵/۱۲ کمیته تابش مهر ودجا
۵. سند شماره ۷۰۸۰ دبیرخانه کمیته تابش مهر ودجا، (۱۵/۰۸/۱۳۸۹)
۶. سند شماره ۹۷-۱/۳ کمیته تابش مهر ودجا

